Upotreba psihoaktivnih supstanci među učenicima srednjih škola u Čupriji

Using of psychoactive substances among high school students in Čuprija

Ivica Jocić¹, Julijana Jocić¹, Gordana Macanović², Dijana Marković³, Arbresha Ferati⁴, Valentina Talevska⁵

1. Zavod za javno zdravlje Čuprija „Pomoravlje“, Čuprija
2. Internacionalni univerzitet Brčko, Brčko Distrikt, Bosna i Hercegovina
3. Gradska uprava Smederevo, Smederevo
4. Državni Univerzitet Tetovo, Tetovo, Bivša Jugoslovenska Republika Makedonija
5. Javna zdravstvena ustanova Psihijatrijska bolnica "Demir Hisar", Demir Hisar, BJR Makedonija

PRIMLJEN 16.05.2013.

PRIHVAĆEN 29.08.2013.

APSTRAKT

Cilj. Od 50-tih godina prošlog veka pa do danas, razvojem farmaceutske industrije pojavio se niz lekova i supstanci sa psihoaktivnim dejstvom. Mladi u periodu odrastanja su podložni eksperimentisanju, a među njima je i upotreba psihoaktivnih supstanci. Koliko će mladi eksperimentisati sa drogama zavisi i od dostupnosti droga, zakonske regulative, roditelja, školskih vlasti, lokalne zajednice. Sprovedeno je istraživanje među učenicima srednjih škola u Čupriji sa ciljem da se odredi prevalencija korisnika psihoaktivnih supstanci među dečacima i devojčicama i da se utvrdi da li postoje razlike u učestalosti upotrebe psihoaktivnih supstanci između oba pola.

Metod. U okviru ove studije preseka uz pomoć upitnika prikupili smo podatke o broju korisnika psihoaktivnih supstanci (marihuana, amfetamin, ekstazi, kokain, heroin i LSD) među učenicima Gimnazije, Medicinske i Tehničke škole u Čupriji. Anketirali smo 1195 učenika srednjih škola i to na kraju poslednjeg časa izabrane radne nedelje. Vreme trajanja popunjavanja ankete je 30 minuta.

Rezultati. Bilo kada tokom života dečaci su češće koristili ekstazi 6,1% i kokain 2,1% u poređenju sa devojčicama 2,4% i 0,7%. Između polova nije dobijena značajna razlika u korišćenju marihuane i/ili hašiša 48,2 i 48,1%, amfetamina 9,3% i 6,9%, heroina 0,2% i 0,1% i LSD 0,2% i 0,1%. Tokom poslednjih 12 meseci, kao i tokom poslednjih 30 dana, dečaci su jedino značajno češće koristili samo ekstazi 2,9% odnosno 2,1% u poređenju sa devojčicama 1,3% odnosno 0,3%.

Zaključak. Može se zaključiti da je neophodno sprovoditi preventivne programe i omogućiti mladima razvijanje socijalnih veština i informisanje o neposrednim efektima i dugoročnim posledicama upotrebe psihoaktivnih supstanci.

Cljučne reči: psihoaktivne supstance; adolescenti; prevalencija; faktori rizika; studije preseka.

Ivica Jocić¹, Julijana Jocić¹, Gordana Macanović², Dijana Marković³, Arbresha Ferati⁴, Valentina Talevska⁵

1. Department of Public Health Čuprija „Pomoravlje“, Čuprija, Serbia
2. International university Brčko, Brčko district, Bosnia and Herzegovina
3. City Management Smederevo, Smederevo, Serbia
4. State University Tetovo, Tetovo, Former Yugoslav Republic of Macedonia
5. Public Health Institution Psychiatric hospital "Demir Hisar", Demir Hisar, FYR Macedonia

RECEIVED 16.05.2013.

ACCEPTED 29.08.2013.

ABSTRACT

Objective. From '50s of the last century until today, with the development of the pharmaceutical industry, many drugs and substances with psychoactive effect appeared. Young in period of growing up are subjected to experimentation, and usage of psychoactive substances. How much they will experiment with drugs depends, from availability of drugs, low regulations, parents, school authorities, local community. Therefore, an investigation was conducted among boys and girls from High schools in Čuprija with intent to determine is there a difference in frequency of use psychoactive substances for boys and girls.

Methods. Within this cross-sectional study, the data of number psychoactive substance users (marihuana, amphetamine, ecstasy, cocaine, heroin, LSD) were obtained using questionnaire among students in High schools in Čuprija. Total of 1195 students filled questionnaire in last class of the chosen week. They filled the questionnaire within 30 minutes.

Results. Every time, in every life conditions, boys used significantly more often ecstasy 6,1% and cocaine 2,1% compared to girls 2,4% and 0,7%. There was not significant difference between sexes in abuse of marihuana 48,2% and 48,1%, amphetamine 9,3% and 6,9%, heroin 0,2% and 0,1%, LSD 0,2% and 0,1%. During the last 12 months, and also last 30 days, boys were significantly more using ecstasy 2,9% and 2,1%, compared to girls 1,3% and 0,3%.

Conclusion. By analyzing these results we can conclude that is necessary to carry out preventive programs, enable development of social skills, informing about immediate effects and long term consequences of abusing psychoactive substances to the young.

Key words: psychoactive substances, opioid; adolescent; prevalence; risk factors; cross-sectional studies.

KORESPONDENCIJA / CORRESPONDENCE

Ivica Jocić, Zavod za javno zdravlje Čuprija „Pomoravlje“ u Čupriji, Miodraga Novakovića 78, 35230 Čuprija, Tel: 063 10 21 830, E-mail: vakcine@zzjcuprija.com

Ivica Jocić, Department of Public Health Čuprija „Pomoravlje“ in Čuprija, Serbia, Miodraga Novakovića 78, 35230 Čuprija, Phone: +381 63 10 21 830, E-mail: vakcine@zzjcuprija.com

UVOD

Bolest zavisnosti podrazumeva, da osoba koristeći psihoaktivnu supstancu zanemaruje, životne aktivnosti, razvija psihičku i/ili fizičku zavisnost i oštećuje zdravlje na psihičkom, somatskom i socijalnom nivou.¹ Najvažnije zavisnosti su: alkoholizam, narkomanija, tabletomanija, nikotinizam.

Bolesti zavisnosti istovremeno predstavljaju bolesti ponašanja i deo su socijalne patologije sa izuzetno teškim posledicama po zdravlje. Medicinske supstance kao što su sedativi, antidepresivi, stimulanti, anabolički steroidi ili analgetici nisu ilegalni po definiciji, ali kada se upotrebljavaju na propisan način po receptu lekara. Psihoaktivna supstanca podrazumeva ilegalne droge kanabis (marihuana ili hašiš), amfetamine, LSD ili druge halucinogene, krek, kokain, ekstazi i heroin.²

U svetu rasprostranjenost bolesti zavisnosti varira u odnosu na brojne faktore, a posebno su značajni faktori pol i uzrast. Prema podacima Svetske zdravstvene organizacije, najčešće zloupotrebljavane supstance u svetu su alkohol i duvan.³ Za pušenje cigareta i konzumiranje alkohola se često smatra da otvaraju vrata drogama. Ako posmatramo sve adolescente, više je verovatno da će pušači, kao i konzumenti alkohola, probati druge supstance pre ostalih, uključujući i kanabis koji se često konzumira u kombinaciji sa duvanom (tzv. „džoint“).

U toku 2002. sprovedeno je pilot istraživanje o upotrebi supstanci među učenicima osnovnih i srednjih škola u šest okruga Republike Srbije. Istraživanje je sprovedeno sa ciljem da se ustanove navike naše omladine u vezi sa uzimanjem psihoaktivnih supstanci, nivoom informisanosti i stavovima o drogama. Uzorak je obuhvatio 1459 učenika, od kojih je 9,9% izjavilo da je probalo neku drogu. Pri prvom kontaktu najčešća droga je bila marihuana. Marihuanu je probalo 8,4% ispitanika bar jednom u toku života. Kontakt sa marihuanom je obično bio sa 15,5 godina. Ekstazi je probalo 0,4% ispitanika prosečne starosti 15,5 godina.

Alkohol u kombinaciji sa tabletama uzimalo je 1,5% ispitanika, a 3,1% alkohol sa marihuanom. Devojčice su mnogo informisanije o drogama i ranije počinju da njihovom zloupotrebom u odnosu na dečake. Drogu ispitanici najčešće mogu kupiti u diskoteci, kafiću, kod dilera ili u školi.⁴

U studiji sprovedenoj u Srbiji 2005. godine prevalencija korisnika kanabisa tokom života je bila 10% kod devojčica i 16% kod dečaka. Starost pri prvoj upotrebi kanabisa iznosila je 14 godina za većinu adolescenata. Iskustvo sa drugim ilegalnim drogama je registrovano za ukupno 4%. U pogledu procenata apstinencije tokom života za ilegalne psihoaktivne supstance, rezultati pokazuju da među svim adoles-

centima, oko 75% nije pod rizikom da će eksperimentisati sa ilegalnim drogama.⁵

Problem zloupotrebe droge ima i druge propratne pojave: širenje zaraznih bolesti, pranje novca, korupciju, kao i finansiranje terorističkih grupa. Prema Izveštaju UN za 2000, uočljiva su dva glavna problema – kokainska i heroinska zloupotreba i zavisnost, koje su na globalnom nivou najodgovornije za visok broj bolničkih tretmana, smrtnih ishoda, predoziranja, nasilja i umešanosti u organizovani kriminal.³

Bolesti zavisnosti prema brojnim pokazateljima u pravom smislu predstavljaju neinfektivnu epidemiju 21. veka. Zbog toga je neophodno kontinuirano sprovoditi programe prevencije kao i razvijati i unaprediti dijagnostiku, lečenje, rehabilitaciju, kao i istraživanja u ovoj oblasti.

ISPITANICI I METODE

U okviru ove studije preseka uz pomoć upitnika prikupili smo podatke o broju korisnika psihoaktivnih supstanci (marihuana, amfetamin, ekstazi, kokain, heroin i LSD) među učenicima Gimnazije, Medicinske i Tehničke škole u Čupriji, kao i podatke o njihovom znanju i stavu prema korišćenju psihoaktivnih supstanci.^{4, 10}

Anketirali smo 1195 učenika srednjih škola u Čupriji, koji su u periodu meseca aprila pohađali jednu od tri srednje škole u ovom gradu: Gimnaziju, Medicinsku školu ili Tehničku školu. Anketiranje je sprovedeno od strane jednog anketara i to na kraju poslednjeg časa izabrane radne nedelje. Učenici su sami popunjavati anonimnu anketu, a sva dodatna objašnjenja mogli su da dobiju od anketara. U toku popunjavanja ankete nastavnici su bili van prostorije gde se sprovodilo anketiranje. Vreme trajanja popunjavanja ankete je 20-30 minuta.

U statističkoj obradi podataka koristili smo χ^2 test i t-test. Od indikatora zdravstvenog stanja izračunavali smo prevalenciju i to za upotrebu psihoaktivnih supstanci bilo kada tokom života, tokom poslednjih 12 meseci, kao i tokom poslednjih 30 dana.

REZULTATI

Demografske karakteristike dečaka i devojčica srednjih škola u Čupriji

U tabeli 1 prikazana je distribucija dečaka i devojčica srednjih škola u Čupriji prema uzrastu. Između dečaka i devojčica nije postojala statistički značajna razlika u odnosu na godine starosti.

Tabela 1. Distribucija dečaka i devojčica srednjih škola u Čupriji prema uzrastu.

Uzrast	Dečaci		Devojčice		Ukupno	
	Broj	%	Broj	%	Broj	%
15	75	15,8	145	20,1	220	18,4
16	145	30,5	186	25,8	331	27,7
17	129	27,2	196	27,2	325	27,2
18	110	23,2	166	23,1	276	23,1
19	16	3,4	27	3,8	43	3,6
Ukupno	475	100	720	100	1195	100

$$\chi^2 = 5,334 \quad p = 0,255$$

U tabeli 2 prikazana je distribucija dečaka i devojčica srednjih škola u Čupriji prema ostvarenom uspehu u školi. Devojčice su statistički značajno češće imale vrlo dobar i odličan uspeh u odnosu na dečake.

Tabela 2. Distribucija dečaka i devojčica srednjih škola u Čupriji prema ostvarenom uspehu na kraju prethodnog polugodišta.

Uspeh u školi	Dečaci		Devojčice		Ukupno	
	Broj	%	Broj	%	Broj	%
≤ 3	240	50,5	241	33,5	481	40,2
4-5	235	49,5	479	64,5	714	59,8
Ukupno	475	100	720	100	1195	100

$$\chi^2 = 44,963 \quad p = 0,0001$$

U tabeli 3 prikazana je distribucija dečaka i devojčica srednjih škola u Čupriji prema stepenu obrazovanja oca. Između dečaka i devojčica nije postojala značajna razlika u odnosu na stepen obrazovanja njihovih očeva. Većina očeva je imalo niži stepen obrazovanja.

Tabela 3. Distribucija dečaka i devojčica srednjih škola u Čupriji prema stepenu obrazovanja oca.

Stepen obrazovanja oca	Dečaci		Devojčice		Ukupno	
	Broj	%	Broj	%	Broj	%
Bez osnovne, osnovna ili srednja škola	301	63,4	508	70,6	809	67,7
Višaškola ili fakultet	174	36,6	212	29,4	386	32,3
Ukupno	475	100	720	100	1195	100

$$\chi^2 = 9,715 \quad p = 0,137$$

U tabeli 4 prikazana je distribucija dečaka i devojčica srednjih škola u Čupriji prema stepenu obrazovanja majke. Između dečaka i devojčica nije postojala značajna razlika u odnosu na stepen obrazovanja njihovih majki. Veći procenat majki je imalo niži stepen obrazovanja.

Tabela 4. Distribucija dečaka i devojčica srednjih škola u Čupriji prema stepenu obrazovanja majke.

Stepen obrazovanja majke	Dečaci		Devojčice		Ukupno	
	Broj	%	Broj	%	Broj	%
Bez osnovne, osnovna ili srednja škola	314	66,1	521	72,4	835	69,9
Višaškola ili fakultet	161	33,9	199	27,6	360	30,1
Ukupno	475	100	720	100	1195	100

$$\chi^2 = 9,673 \quad p = 0,139$$

U tabeli 5 prikazana je distribucija dečaka i devojčica srednjih škola u Čupriji prema bračnom statusu roditelja. Dečaci su češće imali roditelje u bračnoj zajednici u poređenju sa devojčicama, a dobijena razlika je bila na granici statističke značajnosti.

Tabela 5. Distribucija dečaka i devojčica srednjih škola u Čupriji prema bračnom statusu roditelja.

Bračno stanje roditelja	Dečaci		Devojčice		Ukupno	
	Broj	%	Broj	%	Broj	%
U braku	426	89,7	603	83,8	1029	86,1
Razvedeni	25	5,3	51	7,1	76	6,4
U vanbračnoj zajednici	7	1,5	23	3,2	30	2,5
Žive samo sa majkom	13	2,7	37	5,1	50	4,2
Žive samo sa ocem	4	0,8	5	0,7	9	0,8
Usvojeni	0	0,0	1	0,1	1	0,1
Ukupno	475	100	720	100	1195	100

$$\chi^2 = 10,726 \quad p = 0,057$$

U tabeli 6 prikazana je distribucija dečaka i devojčica srednjih škola u Čupriji prema socio-ekonomskim uslovima života. Devojčice su značajno češće imale srednje i lošije socio-ekonomske uslove života u odnosu na dečake.

Tabela 6. Distribucija dečaka i devojčica srednjih škola u Čupriji prema socio-ekonomskim uslovima života.

Socio-ekonomski uslovi	Dečaci		Devojčice		Ukupno	
	Broj	%	Broj	%	Broj	%
Dobri	362	76,2	534	74,3	896	75,0
Srednji	100	21,1	160	22,3	260	21,8
Loši	13	2,7	25	3,4	38	3,2
Ukupno	475	100	719	100	1194	100

$$\chi^2 = 27,572 \quad p = 0,0001$$

Zloupotreba psihoaktivnih supstanci od strane dečaka i devojčica srednjih škola u Čupriji

U tabeli 7 data je distribucija dečaka i devojčica srednjih škola u Čupriji u odnosu na korišćenje droge bilo kada u toku života. Dečaci su značajno češće koristili ekstazi i kokain u poređenju sa devojčicama. Između polova nije dobijena značajna razlika u odnosu na korišćenju drugih droga, kao što su marihuana i/ili hašiš, amfetamin, heroin i LSD.

Tabela 7. Distribucija dečaka i devojčica srednjih škola u Čupriji u odnosu na korišćenje različitih vrsta droga bilo kada u toku života.

Korišćenje droga bilo kada u toku života	Dečaci n = 475		Devojčice n = 720		Ukupno n = 1195		p vrednost
	Broj	%	Broj	%	Broj	%	
Marihuana i/ili Hašiš	229	48,2	346	48,1	575	48,1	0,958
Amfetamin	44	9,3	50	6,9	94	7,9	0,145
Ekstazi	29	6,1	17	2,4	46	3,8	0,001
Kokain	10	2,1	5	0,7	15	1,3	0,032
Heroin	1	0,2	1	0,1	2	0,2	0,767
LSD	1	0,2	1	0,1	2	0,2	0,767

U tabeli 8 data je distribucija dečaka i devojčica srednjih škola u Čupriji u odnosu na korišćenje droge tokom poslednjih 12 meseci. Dečaci su značajno češće koristili ekstazi u poređenju sa devojčicama. Između polova nije dobijena značajna razlika u odnosu na korišćenje drugih droga, kao što su marihuana i/ili hašiš, amfetamin, heroin, kokain i LSD.

Tabela 8. Distribucija dečaka i devojčica srednjih škola u Čupriji u odnosu na korišćenje različitih vrsta droga tokom poslednjih 12 meseci.

Korišćenje droga tokom poslednjih 12 meseci	Dečaci n = 475		Devojčice n = 720		Ukupno n = 1195		p vrednost
	Broj	%	Broj	%	Broj	%	
Marihuana i/ili Hašiš	45	9,5	49	6,8	94	7,9	0,094
Amfetamin	1	0,2	3	0,4	4	0,3	0,546
Ekstazi	14	2,9	9	1,3	23	1,9	0,037
Kokain	5	1,1	3	0,4	8	0,7	0,187
Heroin	1	0,2	0	0	1	0,1	0,218
LSD	1	0,2	1	0,1	2	0,2	0,767

U tabeli 9 data je distribucija dečaka i devojčica srednjih škola u Čupriji u odnosu na korišćenje droge tokom poslednjih 30 dana. Dečaci su značajno češće koristili ekstazi tokom poslednjih 30 dana u odnosu na devojčice. Između polova nije uočena značajna razlika u odnosu na konzumiranje drugih droga.

Tabela 9. Distribucija dečaka i devojčica srednjih škola u Čupriji u odnosu na korišćenje različitih vrsta droga tokom poslednjih 30 dana.

Korišćenje droga tokom poslednjih 30 dana	Dečaci n = 475		Devojčice n = 720		Ukupno n = 1195		p vrednost
	Broj	%	Broj	%	Broj	%	
Marihuana i/ili Hašiš	23	4,8	32	4,4	55	4,6	0,748
Amfetamin	1	0,2	1	0,1	2	0,2	0,767
Ekstazi	10	2,1	2	0,3	12	1,0	0,002
Kokain	3	0,6	1	0,1	4	0,3	0,149
Heroin	0	0	0	0	0	0	-
LSD	0	0	0	0	0	0	-

Ako se posmatra na nivou ukupne populacije prevalencija korišćenja marihuane i/ili hašiša bilo kada u toku života za učenike srednjih škola u Čupriji je nešto niža 9,7% u odnosu na Srbiju 13%. U okolnim zemljama prevalencija je dosta velika a najmanja je u Rumuniji 3% što je prikazano na slici 1.

Slika 1. Prevalencija korišćenja marihuane i/ili hašiša bilo kada u toku života za učenike srednjih škola u Čupriji, kao i za učenike okolnih zemalja (Bjegović V, Manzoni JM, Ćirić Janković S, Prepelicay S. Istraživanje o zloupotrebi alkohola i drugih droga u Srbiji, 2005. Ministarstvo zdravlja Republike Srbije, Beograd, 2006.)

U tabeli 10 data je distribucija dečaka i devojčica srednjih škola u Čupriji prema uzrastu kada je osoba prvi put koristila određenu vrstu droge. Između dečaka i devojčica nije dobijena značajna razlika u odnosu na uzrast kada su prvi put koristili bilo koju drogu (marihuana i/ili hašiš, amfetamin, ekstazi, kokain, heroin i LSD). Međutim, oba pola su ranije (već sa 12 godina) probali marihuanu i/ili hašiš, kao i ekstazi, u odnosu na sve druge droge.

Tabela 10. Distribucija dečaka i devojčica srednjih škola u Čupriji prema uzrastu kada je osoba prvi put koristila određenu vrstu droge.

Uzrast kada je osoba prvi put koristila marihuana i/ili Hašiš	Dečaci		Devojčice		Ukupno	
	Broj	%	Broj	%	Broj	%
12	1	1,7	2	3,4	3	2,5
13	2	3,4	3	5,2	5	4,2
14	4	6,9	4	6,9	8	6,7
15	15	25,9	15	25,9	30	25,2
16	22	37,9	13	22,4	35	29,4
17	13	22,4	14	24,1	27	22,7
18	1	1,7	7	12,1	8	6,7
Ukupno	58	100	58	100	119	100
$\chi^2 = 7,3846$ $p > 0,05$						
Uzrast kada je osoba prvi put koristila Amfetamin	Dečaci		Devojčice		Ukupno	
	Broj	%	Broj	%	Broj	%
16	1	100	2	50,0	3	60,0
17	0	0	1	25,0	1	20,0
18	0	0	1	25,0	1	20,0
Ukupno	1	100	4	100	5	100
$\chi^2 = 0,0523$ $p > 0,05$						
Uzrast kada je osoba prvi put koristila Ekstazi	Dečaci		Devojčice		Ukupno	
	Broj	%	Broj	%	Broj	%
12	0	0	1	5,9	1	2,8
13	1	3,4	1	5,9	2	5,7
14	2	6,9	2	11,8	4	11,4
15	9	31,0	2	11,8	11	31,4
16	10	34,5	4	23,5	14	40,0
17	5	17,2	6	35,3	11	31,4
18	2	6,9	1	5,9	3	8,6
Ukupno	29	100	17	100	35	100
$\chi^2 = 4,0094$ $p > 0,05$						
Uzrast kada je osoba prvi put koristila Kokain	Dečaci		Devojčice		Ukupno	
	Broj	%	Broj	%	Broj	%
13	2	20,0	0	0	2	13,3
14	1	10,0	2	40,0	3	20,0
15	1	10,0	0	0	1	6,7
16	3	30,0	2	40,0	5	33,3
17	1	10,0	1	20,0	2	13,3
18	2	20,0	0	0,0	2	13,3
Ukupno	10	100	5	100	15	100
$\chi^2 = 4,3501$ $p > 0,05$						
Uzrast kada je osoba prvi put koristila Heroin	Dečaci		Devojčice		Ukupno	
	Broj	%	Broj	%	Broj	%
15	1	100	1	100	2	100
Ukupno	1	100	1	100	2	100
Uzrast kada je osoba prvi put koristila LSD	Dečaci		Devojčice		Ukupno	
	Broj	%	Broj	%	Broj	%
15	1	100	1	100	1	100
Ukupno	1	100	1	100	1	100

U tabeli 11 prikazana je distribucija dečaka i devojčica srednjih škola u Čupriji prema tome da li lično poznaju neku osobu koja uzima bilo koju vrstu droge. Između dečaka i devojčica nije postojala značajna razlika u odnosu na broj osoba koje su poznavali a koje su koristile neku od droga. Međutim, najveći procenat dečaka i devojčica je poznavao osobe koje su koristile marihuanu i/ili hašiš.

Tabela 11. Distribucija dečaka i devojčica srednjih škola u Čupriji prema tome da li lično poznaju neku osobu koja uzima bilo koju vrstu droge.

Poznanstvo sa osobom koja uzima neku drogu	Dečaci n = 475		Devojčice n = 720		Ukupno n = 1195		p vrednost
	Broj	%	Broj	%	Broj	%	
Marihuana i/ili Hašiš	229	48,2	346	48,1	575	48,1	0,958
Amfetamin	44	9,3	50	6,9	94	7,9	0,145
Ekstazi	140	29,5	207	28,8	347	29,0	0,787
Kokain	46	9,7	79	11,0	125	10,5	0,476
Heroin	46	9,7	79	11,0	125	10,5	0,476
LSD	27	5,7	47	6,5	74	6,2	0,554

U tabeli 12 prikazana je distribucija dečaka i devojčica srednjih škola u Čupriji prema mestu gde se lako može kupiti marihuana i/ili hašiš. Devojčice su statistički značajno češće smatrale da se droga može kupiti u kafiću i/ili diskoteci, ili nisu znale gde se droga može kupiti, u odnosu na dečake.

Tabela 12. Distribucija dečaka i devojčica srednjih škola u Čupriji prema mestu gde se lako može kupiti marihuana i/ili hašiš.

Mesta na kojima učenici mogu da kupe marihuanu i/ili hašiš	Dečaci		Devojčice		Ukupno	
	Broj	%	Broj	%	Broj	%
Ne znaju za takvo mesto	135	28,4	239	33,2	374	31,3
Na ulici ili u parku	111	23,4	119	16,5	230	19,2
U školi	41	8,6	52	7,2	93	7,8
U diskoteci ili kafiću	87	18,3	197	27,4	284	23,8
Od dilera	100	21,1	109	15,1	209	17,5
Druga mesta*	1	0,2	4	0,6	5	0,4
Ukupno	475	100	720	100	1195	100

$$\chi^2 = 26,162 \quad p = 0,0001$$

* Od druga, drugarice iz odeljenja, od komšije

U tabeli 13 data je distribucija dečaka i devojčica srednjih škola u Čupriji prema tome da li zavisnost od droge shvataju kao prestup ili kao bolest. Devojčice statistički značajno češće zavisnost od droge shvataju kao bolest u poređenju sa dečacima.

Tabela 13. Distribucija dečaka i devojčica srednjih škola u Čupriji prema tome da li zavisnost od droge shvataju kao prestup ili kao bolest.

Da li zavisnost od droge shvataju kao prestup ili kao bolest	Dečaci		Devojčice		Ukupno	
	Broj	%	Broj	%	Broj	%
Više kao prestup	74	15,6	86	11,9	160	13,4
Više kao bolest	303	63,8	524	72,8	827	69,2
I jedno i drugo	22	4,6	25	3,5	47	3,9
Ne zna	76	16,0	85	11,8	161	13,5
Ukupno	475	100	720	100	1195	100

$$\chi^2 = 10,880 \quad p = 0,012$$

U tabeli 14 prikazana je distribucija dečaka i devojčica srednjih škola u Čupriji prema tome da li se slažu sa izjavom da bi ljudi morali da shvate potrebu za marihuanom. Devojčice su se značajno manje slagale sa izjavom da bi ljudi morali da shvate potrebu za marihuanom, u poređenju sa dečacima.

Tabela 14. Distribucija dečaka i devojčica srednjih škola u Čupriji prema tome da li se slažu sa izjavom da bi ljudimorali da shvate potrebu za marihuanom.

Da li se slažu sa izjavom da bi ljudi morali da shvate potrebu za marihuanom	Dečaci		Devojčice		Ukupno	
	Broj	%	Broj	%	Broj	%
U potpunosti se slažem	24	5,1	17	2,4	41	3,4
Uglavnom se slažem	24	5,1	28	3,9	52	4,4
Niti se slažem, niti se ne slažem	149	31,4	172	23,9	321	26,9
Uglavnom se ne slažem	72	15,2	104	14,4	176	14,7
U potpunosti se ne slažem	206	43,4	399	55,4	605	50,6
Ukupno	475	100	720	100	1195	100

$$\chi^2 = 21,198 \quad p = 0,0001$$

U tabeli 15 prikazana je distribucija dečaka i devojčica srednjih škola u Čupriji prema tome da li se slažu sa izjavom da bi ljudi morali da shvate potrebu za heroinom. Nije postojala značajna razlika između polova u odnosu na to da li se slažu sa izjavom da bi ljudi morali da shvate potrebu za heroinom. Mada se većina u potpunosti ne slaže sa ovom izjavom.

Tabela 15. Distribucija dečaka i devojčica srednjih škola u Čupriji prema tome da li se slažu sa izjavom da bi ljudi morali da shvate potrebu za heroinom.

Da li se slažu sa izjavom da bi ljudi morali da shvate potrebu za marihuanom	Dečaci		Devojčice		Ukupno	
	Broj	%	Broj	%	Broj	%
U potpunosti se slažem	9	1,9	7	1,0	16	1,3
Uglavnom se slažem	11	2,3	17	2,4	28	2,3
Niti se slažem, niti se ne slažem	106	22,3	143	19,9	249	20,8
Uglavnom se ne slažem	62	13,1	81	11,3	143	12,0
U potpunosti se ne slažem	287	60,4	472	65,6	759	63,5
Ukupno	475	100	720	100	1195	100

$$\chi^2 = 4,614 \quad p = 0,329$$

U tabeli 16 prikazana je distribucija distribucija dečaka i devojčica srednjih škola u Čupriji prema stavovima o tome da li ljudima odobravaju da rade određene stvari. Devojčice značajno češće nisu odobravale ljudima upotrebu ekstazi ili heroina 1-2 puta nedeljno, kao i povremenu upotrebu marihuane i/ili hašiša u odnosu na dečake.

Tabela 16. Distribucija dečaka i devojčica srednjih škola u Čupriji prema stavovima o tome da li odobravaju ljudima da rade određene stvari.

Stavovi o tome da li se odobrava ljudima da rade sledeće stvari:	Dečaci n = 475		Devojčice n = 720		Ukupno n = 1195		p vrednost
	Broj	%	Broj	%	Broj	%	
Da probaju ekstazi 1 - 2 puta nedeljno:							0,018
Odobrava	81	17,1	94	13,1	175	14,6	
Ne odobrava	356	74,9	575	79,9	467	39,1	
Ne zna	38	8,0	51	7,1	89	7,4	
Da probaju heroin 1 - 2 x nedeljno:							0,0001
Odobrava	13	2,7	9	1,3	22	1,8	
Ne odobrava	436	91,8	689	95,7	1125	94,1	
Ne zna	26	5,5	22	3,1	48	4,0	
Da povremeno puše marihuanu i/ili hašiš							0,0001
Odobrava	77	16,2	56	7,8	133	11,1	
Ne odobrava	359	75,6	629	87,3	988	82,7	
Ne zna	39	8,2	35	4,9	74	6,2	

U tabeli 17 prikazana je distribucija dečaka i devojčica srednjih škola u Čupriji prema stavovima o tome koliko određene navike štete zdravlju. Devojčice su značajno češće smatrale da redovno pušenje marihuane i/ili hašiša veoma oštećuje zdravlje u poređenju sa dečacima. Takođe, su smatrale korišćenje ekstazija 1-2 puta u životu, kao i kokaina 1-2 puta u životu umereno ili veoma oštećuje zdravlje.

Tabela 17. Distribucijadečaka i devojčica srednjih škola u Čupriji prema stavovima o tome koliko određene navike štete zdravlju.

Stavovi srednjoškolaca o tome koliko sledeće navike štete zdravlju	Dečaci n = 475		Devojčice n = 720		Ukupno n = 1195		p vred- nost
	Broj	%	Broj	%	Broj	%	
Redovno pušenje marihuane ili hašiša							0,0001
Nimalo	89	8,2	41	5,7	80	6,7	
Neznatno	32	6,7	18	2,5	50	4,2	
Umereno	59	12,4	41	5,7	100	8,4	
Veoma	312	65,7	593	82,4	905	75,7	
Ne znam	33	6,9	27	3,8	60	5,0	
Probati ekstazi 1-2 puta u životu							0,008
Nimalo	69	14,5	61	8,5	130	10,9	
Neznatno	54	11,4	67	9,3	121	10,1	
Umereno	83	17,5	132	18,3	215	18,0	
Veoma	213	44,8	374	51,9	587	49,1	
Ne znam	56	11,8	86	11,9	142	11,9	
Probati kokain 1-2 puta u životu							0,001
Nimalo	59	12,4	53	7,4	112	9,4	
Neznatno	41	5,6	32	4,4	73	6,1	
Umereno	41	8,6	79	11,0	120	10,0	
Veoma	278	56,5	477	66,3	755	63,2	
Ne znam	56	11,8	79	11,0	135	11,3	

DISKUSIJA

Zloupotreba psihoaktivnih supstanci kod mladih ima svoje specifičnosti. Početak zloupotrebe psihoaktivnih supstanci, upravo se najčešće odigrava u periodu adolescencije, koji počinje od 11, 12. i traje do 20, 25. godine kada se završava sazrevanje. Odlikuju ga burne fizičke i psihičke promene. Zbog nedovoljne izgrađenosti mlade ličnosti individua je u ovoj fazi razvoja u većoj meri prijemčiva na različite uticaje i eksperimentisanja, a među njima je i zloupotreba supstanci. Rizik inicijacije prožima čitavu adolescenciju. Upravo zbog toga, vlada veliko interesovanje za ovu pojavu, s obzirom da postoji veliki rizik da će adolescent iz faze eksperimentisanja preći u fazu redovne upotrebe i zavisnosti.⁶

Istraživanje o zloupotrebi alkohola i drugih droga među mladima uzrasta 16 godina u Srbiji, sprovedeno 2005. godine, je pokazalo da je prevalencija korisnika ilegalnih droga, sem kanabisa, bila 13,5%, i to 10,6% za devojčice i 16,6% za dečake. Kanabis je koristilo 13% učenika u Beogradu i Novom Sadu, a svega 11% u Nišu.⁵

Kanabis, u obliku marihuane ili hašiša, je bila najvažnija i najrasprostranjenija ilegalna supstanca koju su konzumirali učenici u Srbiji. Oko 12,9% učenika je koristilo kanabis tokom života, od čega 10% devojčice i 16% dečaci. U Srbiji je tokom poslednjih 30 dana oko 4,7% učenika koristilo

kanabis 3% devojčice i 7% dečaci. Prevalencija korisnika različitih vrsta droga je niža za devojčice nego za dečake. Među učenicima koji su naveli iskustva sa ilegalnim drogama 3,7% učenika, većina je takođe, imala iskustva sa kanabisom, od čega 83,3% devojčica i 84,1% dečaka.⁵ Osim kanabisa 12,9%, najučestalije korišćene droge su ekstazi 2,3%, a zatim amfetamin 1,7%, heroin i kokain 1,5%. Prevalencija korisnika LSD-a i drugih halicinogena tokom života je mala i iznosi oko 1%.

Uzrast kada je osoba započela sa korišćenjem određene droge veoma varira i zavisi prvenstveno od vrste korišćene supstance. Oko 11,8% učenika je drogu probalo sa 13 ili manje godina, uključujući jednu trećinu devojčica 37,2% i dve trećine dečaka 62,8%, dok je većina, njih oko 88,2%, prva iskustva sa drogom imala između 14 i 16 godine.⁵

U zemljama Evrope drogu češće koriste dečaci nego devojčice i to obično je probaju sa oko 14 godina života. Rezultati ESPAD studije ukazuju da je prevalencija korisnika kanabisa, bilo kada tokom života, među decom uzrasta 16 godina najveća u Švajcarskoj 40%, Velikoj Britaniji 38% i Francuskoj 38%, a najniža u Rumuniji (3%, Tursko 4% i na Kipru 4%.⁷

Istraživanje Zavoda za bolesti zavisnosti, sprovedeno 2001. godine, ukazuje na visoku prevalenciju korisnika kanabisa tokom života u Beogradu i ona iznosi 16,1%.¹

Međutim u 6 ruralnih regiona Srbije, prosečna prevalencija korisnika kanabisa tokom života je bila 8,4%, i to 7,1% za devojčice i 10,2% za dečake.⁴

U ruralnim regionima Srbije prosečna starost ispitanika koji su konzumirali kanabis je bila 15,3 godina 4, a u Beogradu 14,8 godina.⁹

Studiju koju je 2001. godine izveo Zavod za bolesti zavisnosti, takođe, je pokazala da je korišćenje marihuane češće u kasnijim godinama života. Tako je npr. čak njih 83% probalo marihuanu tek posle 14 godine života.⁸

Rezultati naše studije, sprovedene u Čupriji među učenicima srednjih škola uzrasta 15-19 godina, takođe potvrđuju rezultate drugih studija 5-8 da su dečaci češći korisnici droga nego devojčice. Tako su tokom života dečaci značajno češće koristili ekstazi 6,1% i kokain 2,1% u poređenju sa devojčicama 2,4% i 0,7%.

Međutim, između polova nije dobijena značajna razlika u korišćenju marihuane i/ili hašiša 48,2% i 48,1%, amfetamina 9,3% i 6,9%, heroina 0,2% i 0,1% i LSD 0,2% i 0,1%.

Tokom poslednjih 12 meseci, kao i tokom poslednjih 30 dana, dečaci su jedino značajno češće koristili ekstazi 2,9% odnosno 2,1% u poređenju sa devojčicama 1,3% odnosno 0,3%.

Između dečaka i devojčica nije dobijena značajna razlika ni u odnosu na uzrast kada su prvi put koristili bilo koju vrstu droge. Oba pola su ranije (već sa 12 godina) probali marihuanu i/ili hašiš, kao i ekstazi, u odnosu na sve druge droge. Broj korisnika marihuane i/ili hašiša, a zatim estazi, tokom života, kao i tokom poslednjih 12 meseci i 30 dana, bio je vodeći u sve tri srednje škole u Čupriji.

Rezultati Evropskog istraživanja, o upotrebi alkohola i drugih droga sprovedenog u Srbiji 2008. godine, među mladima ukazuju da čak 15,1% učenika prvih razreda srednjih škola navodi da su tokom života bar jednom upotrebljavali neku od sledećih psihoaktivnih supstanci: marihuanu i/ili hašiš, amfetamine, LSD, kokain, ekstazi, heroin, alkohol u kombinaciji sa lekovima i sedative bez lekarskog recepta.¹⁰

Ne uočavaju se značajne razlike u upotrebi ilegalnih droga među dečacima i devojčicama, s tim što nešto veći procenat devojčica 15,3%, nego dečaka 14,8% prijavljuje upotrebu neke ilegalne droge tokom života. Najmanje jedan put u životu marihuanu je probalo 6,7% učenika, i to 8,8% dečaka i 4,9% devojčica. Značajno je veći procenat dečaka nego devojčica koji su koristili marihuanu u proteklih 12 meseci, 6,8% prema 3,2%. Tokom proteklih 30 dana, što može ukazati na početak redovnije upotrebe, marihuanu je koristilo 2,3% učenika i to: 3,3% dečaka i 1,5% devojčica.¹⁰

Čak 7,6% mladih je tokom života koristilo sedative bez lekarskog recepta, 2,7% alkohol u kombinaciji sa pilulama, dok je ekstazi probalo 1,6% učenika. Devojčice su u značajno većem procentu koristile sedative bez lekarskog recepta u toku života, 10% devojčica naspram 4,8% dečaka.¹⁰

U okviru studije koja se bavila istraživanjem zloupotrebe alkohola i drugih droga među mladima Srbije uzrasta 16 godina konstatovano je da čak 40% ispitanika zna da se kanabis može kupiti na više mesta, kao npr. na ulici ili u parkovima 21,7%, diskotekama 19%, ili od dilera 16,7%. Drugih 12,4% učenika bilo je sigurno da se kanabis može nabaviti u školi. Međutim većini učenika 60,6% nije znalo mesto gde se kanabis može nabaviti.⁵

U našoj studiji sprovedenoj u Čupriji najveći procenat učenika Gimnazije smatrao je da se droga može kupiti u diskoteci ili kafiću, a zatim od dilera. Srednjoškolci Tehničke škole smatrali su da se droga najlakše može nabaviti na ulici ili u parku, a srednjoškolci Medicinske škole u diskoteci ili kafiću, a zatim na ulici ili u parku.

Poredeći ove tri srednje škole u Čupriji može se konstatovati da su deca u Gimnaziji i Medicinskoj školi češće koristila različite vrste droga u odnosu na decu Tehničke škole gde je bila veća zloupotreba alkohola i veći procenat pušača.

Interesantna je činjenica da su deca Gimnazije i Medicinske škole češće imala bolji uspeh, duže živela u mestu stalnog boravka, ređe se selila, imala manji broj članova po-

rodice, kao i roditelje koji su češće živeli u braku i imali veći stepen obrazovanja.

Naši rezultati, slično rezultatima drugih istraživača⁵, ukazuju da je zloupotreba droge češća među decom sa boljim socio-ekonomskim uslovima života.

Na osnovu dobijenih rezultata našeg istraživanja kao i rezultata drugih studija, može se zaključiti da je neophodno intezivirati preventivne aktivnosti na ranom (predškolskom i osnovno-školskom) uzrastu, kako bi se sprečilo sa ranim započinjanjem upotrebe svih psihoaktivnih supstanci. Intezivirati rad sa roditeljima i drugim značajnim odraslim osobama iz okruženja dece i mladih.

Uključiti celokupnu zajednicu u programe smanjenja upotrebe psihoaktivnih supstanci i kroz preventivne programe omogućiti deci i mladima razvijanje socijalnih veština i informisanje o neposrednim efektima i dugoročnim posledicama upotrebe psihoaktivnih supstanci.

LITERATURA

1. Marić J. Klinička psihijatrija. Beograd: Megraf, 2001.
2. Knežević T, ur. Zdravlje stanovnika Srbije. Analitička studija 1997-2007. Beograd: Institut za javno zdravlje Srbije „Dr Milan Jovanović Batut“, 2008.
3. The World health report 2001: Mental health: new understanding, new hope. Geneva: World Health Organization, 2001.
4. Dimitrijević I, Brković D, Dimčić-Tasić G, i ost. Nivo znanja, stavovi i upotreba supstanci među učenicima osnovnih i srednjih škola u Beogradu 2010/2011 – pilot studija. Sanamed 2011; 6: 13-7.
5. Manzoni JM, Bjegović V, Ćirić-Janković S, Prepeliczay S. Istraživanje o zloupotrebi alkohola i drugih droga među mladima u Srbiji EAR 2005. Kongres „Mentalno zdravlje dece i mladih – izazovi i perspektive“. Zlatibor: 17-20 Maj, 2007. Zbornik sažetaka. Beograd: DAPS, 2007.
6. Petrović PS. Droga i ljudsko ponašanje. Gornji Milanovac: Dečje novine, 1983.
7. Hibell B, Andersson B, Bjarnasson T, et al. The 2003 ESPAD Report: Alcohol and other drug use among students in 35 European countries. Stockholm: Swedish Council for Information on Alcohol and other Drugs, 2004.
8. Ćirić-Janković S, Dragan-Saveljić J, Jovanović-Ćupić V. Prevencija zloupotrebe psihoaktivnih supstanci (PAS) u lokalnoj zajednici – analiza rezultata istraživanja. Beograd: Zavod za bolesti zavisnosti, 2001.
9. Pavlović Z, Jakovljević B. Učestalost i faktori rizika od upotrebe psihoaktivnih supstancija kod mladih. Vojnosanit Pregl 2008; 65: 441-8.
10. Evropsko istraživanje o upotrebi alkohola i drugih droga među mladima u Srbiji, 2008. Ministarstvo zdravlja Republike Srbije i Institut za javno zdravlje Srbije „Dr Milan Jovanović Batut“, Beograd, 2009.